

مدیریت اسلامی: رویکردها

دکتر علی نقی امیری
دکتر حسن عابدی جعفری

ویراستار علمی
دکتر سیدعلی علوی

تهران

۱۳۹۲

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)

مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی

سرشناسه: امیری، علی نقی، ۱۳۳۷-

عنوان و نام پدیدآور: مدیریت اسلامی: رویکردها/ علی نقی امیری، حسن عابدی جعفری.

مشخصات نشر: تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، مرکز

تحقیق و توسعه علوم انسانی، ۱۳۹۲.

مشخصات ظاهری: ده، ۲۴۵ ص.؛ مصور.

فروست: «سمت»؛ ۱۶۶۹. مدیریت؛ ۱۳۱.

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۵۳۰-۸۵۹-۷ ۵۵۰۰۰ ریال

وضعیت فهرست نویسی: فیبا

یادداشت: پشت جلد به انگلیسی:

Alinaghi Amiri, Hasan Abedi Jaafari. Islamic

Management: Approaches.

یادداشت: کتابنامه: ص. ۲۴۵-۲۳۷.

موضوع: مدیریت (اسلام)

شناسه افز: ده: عابدی جعفری، حسن، ۱۳۳۰-

شناسه افزوده: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، مرکز تحقیق و توسعه

علوم انسانی.

رده بندی کنگره: ۱۳۹۲ م ۴ الف ۲۳۲/۶۷ BP

رده بندی دیویی: ۲۹۷/۶۵۸

شماره کتابشناسی ملی: ۳۱۸۷۴۳۶

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)

مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی

مدیریت اسلامی: رویکردها

دکتر علی نقی امیری (عضو هیئت علمی دانشگاه پردیس قم) و دکتر حسن عابدی جعفری

(عضو هیئت علمی دانشگاه تهران)

ویراستار علمی: دکتر سیدعلی علوی (عضو هیئت علمی دانشگاه الزهرا)

چاپ اول: تابستان ۱۳۹۲

تعداد: ۱۰۰۰

حروفچینی و لیتوگرافی: «سمت»

چاپ و صحافی: سازمان چاپ و انتشارات وابسته به اوقاف و امور خیریه

قیمت: ۵۵۰۰۰ ریال. در این نوبت چاپ قیمت مذکور ثابت است و فروشندگان و عوامل

توزیع مجاز به تغییر آن نیستند.

نشانی ساختمان مرکزی: تهران، بزرگراه جلال آل احمد، غرب پل یادگار امام (ره)،

روبه روی پمپ گاز، کد پستی ۱۴۶۳۶، تلفن ۴۴۲۴۶۲۵۰-۲.

www.samt.ac.ir

info@samt.ac.ir

هر شخص حقیقی یا حقوقی که تمام یا قسمتی از این اثر را بدون اجازه ناشر یا مؤلف، نشر یا پخش یا عرضه یا تکثیر یا تجدید چاپ نماید، مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت.

سخن سمت

یکی از اهداف مهم انقلاب فرهنگی، ایجاد دگرگونی اساسی در دروس علوم انسانی دانشگاهها بوده است و این امر، مستلزم بازنگری منابع درسی موجود و تدوین منابع مبنایی و علمی معتبر و مستند با در نظر گرفتن دیدگاه اسلامی در مبنای و مسائل این علوم است.

ستاد انقلاب فرهنگی در این زمینه گامهایی برداشته بود، اما اهمیت موضوع اقتضا می کرد که سازمانی مخصوص این کار تأسیس شود و شورای عالی انقلاب فرهنگی در تاریخ ۶۳/۱۲/۷ تأسیس «سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها» را که به اختصار «سمت» نامیده می شود، تصویب کرد.

بنابراین، هدف سازمان این است که با استمداد از عنایت خداوند و همت و همکاری دانشمندان و استادان متعهد و دلسور، به مطالعات و تحقیقات لازم بپردازد و در هر کدام از رشته های علوم انسانی به تألیف و ترجمه منابع درسی اصلی، فرعی و جنبی اقدام کند.

دشواری چنین کاری بر دانشمندان و صاحب نظران پوشیده نیست و به همین جهت مرحله کمال مطلوب آن، باید به تدریج و پس از افتادها و یادآوریهایی پیاپی ارباب نظر به دست آید و انتظار دارد که این بزرگواران از این همکاری دریغ نورزند.

کتاب حاضر برای دانشجویان رشته مدیریت در مقطع کارشناسی ارشد به عنوان منبع کمک درسی برای درس «مدیریت اسلامی» تدوین شده است. امید می رود علاوه بر جامعه دانشگاهی، سایر علاقه مندان نیز از آن بهره مند شوند.

از استادان و صاحب نظران ارجمند تقاضا می شود با همکاری، راهنمایی و پیشنهادهای اصلاحی خود، این سازمان را در جهت اصلاح کتاب حاضر و تدوین دیگر آثار مورد نیاز جامعه دانشگاهی جمهوری اسلامی ایران یاری دهند.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	پیشگفتار
	بخش اول: مدیریت اسلامی: چرایی، چیستی و چگونگی
۷	فصل اول: مدیریت اسلامی: چرایی
۹	رویکرد ابعاد جامعه و چرایی مدیریت اسلامی
۹	ضرورت سیاسی
۱۱	ضرورت فرهنگی
۱۴	ضرورت اقتصادی
۱۵	رویکرد سطوح تأثیر و چرایی مدیریت اسلامی
۱۵	ضرورت تاریخی
۱۵	ضرورت جهانی
۱۶	ضرورت ملی
۱۷	رویکرد ابعاد تأثیر و چرایی مدیریت اسلامی
۱۷	ضرورت دینی
۱۸	ضرورت علمی
۱۸	ضرورت عینی
۱۹	رویکرد آسیب‌شناسی و چرایی مدیریت اسلامی
۲۱	رویکرد فرهنگی و چرایی مدیریت اسلامی
۲۳	رویکرد محتوایی و چرایی مدیریت اسلامی
۲۳	رویکرد عوامل حیاتی و چرایی مدیریت اسلامی
۲۴	رویکرد نقش‌محور و چرایی مدیریت اسلامی
۲۸	رویکرد منبع‌محور و چرایی مدیریت اسلامی
۲۸	رویکرد روایی
۳۰	رویکرد قرآنی

۳۲	رویکرد شیعی
۳۳	رویکرد مبتنی بر فلسفه بعثت
۳۵	رویکرد حکومتی
۳۷	رویکرد الگومحور و چرایی مدیریت اسلامی
۳۷	رویکرد ایدئولوژیک و چرایی مدیریت اسلامی
۳۷	مدیریت اسلامی به منزله نوعی ایدئولوژی
۳۸	مدیریت در جهان خلقت (براساس جهان‌بینی اسلامی)
۳۹	مدیریت در نظام وجودی انسان
۴۱	پرسشهای فصل
۴۲	فصل دوم: مدیریت اسلامی، چیستی
۴۵	رویکرد مکتبی و چیستی مدیریت اسلامی
۴۷	مکتب
۴۷	علم
۴۸	رابطه علم و مکتب
۴۹	رویکرد ایدئولوژیک و چیستی مدیریت اسلامی
۵۰	رویکرد ترکیبی و چیستی مدیریت اسلامی
۵۰	تعریف مدیریت اسلامی از حیث روش
۵۱	تعریف مدیریت اسلامی از حیث موضوع
۵۲	تعریف مدیریت اسلامی از حیث اصول موضوعه
۵۴	تعریف مدیریت اسلامی از حیث نظام ارزشی
۵۵	رویکرد فرهنگی و چیستی مدیریت اسلامی
۵۶	رویکرد تطبیقی و چیستی مدیریت اسلامی
۵۷	رویکرد ماهوی و چیستی مدیریت اسلامی
۵۹	رویکرد هدف‌محور و چیستی مدیریت اسلامی
۶۳	رویکرد تقییدی و چیستی مدیریت اسلامی
۶۴	قید احترازی و چیستی مدیریت اسلامی
۶۹	قید تأسیسی و چیستی مدیریت اسلامی
۷۰	قید ترکیبی و چیستی مدیریت اسلامی
۷۲	دیگر نظریات راجع به مدیریت اسلامی
۷۲	رویکرد فلسفی و چیستی مدیریت اسلامی
۷۴	رویکرد کلامی و چیستی مدیریت اسلامی

۷۵	رویکردهای متنوع و چستی مدیریت اسلامی
۷۷	پرسشهای فصل
۷۸	فصل سوم: مدیریت اسلامی: چگونگی
۷۹	ابعاد چگونگی
۷۹	قوس صعود علم
۸۱	قوس نزول علم
۸۱	مفهوم چگونگی در باب مدیریت اسلامی
۸۲	مدیریت اسلامی: چگونگی در بعد نظر
۸۲	فرایند کلی تحقیق پیرامون چگونگی مدیریت اسلامی در بعد نظر
۸۴	چهارچوب مفهومی مطالعه رویکردها در مدیریت اسلامی
۹۰	انطباق مدل سطوح شناخت با مطالعات مدیریت اسلامی
۹۶	مدیریت اسلامی: چگونگی در مقام عمل
۹۷	هدف گذاری (تعیین وضع مطلوب)
۹۹	آسیب شناسی (تبیین وضع موجود)
۹۹	تصرف
۱۰۹	پرسشهای فصل
	بخش دوم: مدیریت اسلامی: رویکردهای غالب
۱۱۵	فصل چهارم: مدیریت اسلامی: رویکرد حسی - تجربی
۱۱۶	اصالت حس و تجربه
۱۱۷	تاریخچه
۱۱۸	علم
۱۱۸	معیار صحت
۱۱۹	شیوه و مکانیزم رشد معرفت
۱۲۰	مفروضات و اصول موضوعه
۱۲۱	موارد و مصادیق رویکرد حسی - تجربی
۱۲۲	مطالعات میدانی
۱۲۶	مطالعه مسائل، مشکلات، سؤالات و فرضیه ها
۱۲۸	مطالعه تنویرها
۱۲۸	مطالعه واژه ها
۱۳۰	پرسشهای فصل

۱۳۱	فصل پنجم: مدیریت اسلامی: رویکرد عقلی - فلسفی
۱۳۲	اصالت عقل
۱۳۳	معیار صحت
۱۳۳	ابزار دستیابی به معرفت
۱۳۴	شیوه رشد معرفت
۱۳۴	موارد و مصادیق رویکرد عقلی - فلسفی
۱۳۵	رویکردهای تبیینی
۱۳۷	رویکردهای متداخل
۱۵۰	پرسشهای فصل
۱۵۱	فصل ششم: مدیریت اسلامی: رویکرد عرفانی - شهودی
۱۵۲	اصالت قلب
۱۵۲	معیار صحت
۱۵۳	نحوه دستیابی به معرفت
۱۵۳	انواع عرفان
۱۵۶	موارد و مصادیق رویکرد عرفانی - شهودی
۱۵۶	عرفان، مدیریت و خودمدیریتی
۱۵۹	مدیریت دیگران
۱۶۲	الگوی مدیریت در عرفان اسلامی
۱۶۴	پرسشهای فصل
۱۶۵	فصل هفتم: مدیریت اسلامی: رویکرد فقهی - اجتهادی
۱۶۶	روش وحیانی
۱۶۶	اصالت وحی
۱۶۷	مجموعه‌نگری در شناخت
۱۶۸	شناخت وحیانی
۱۷۰	فقه و جایگاه آن در معارف اسلامی
۱۷۰	فقه و فقاہت
۱۷۱	مبانی فقه
۱۷۱	منابع فقه
۱۷۲	فرایند استنباط احکام
۱۷۸	مصادیق رویکرد فقهی - اجتهادی

۱۷۸	رویکرد فقهی - اجتهادی بر مبنای فقه خاص
۱۸۱	رویکرد فقهی - اجتهادی بر مبنای فقه عام
۱۸۵	رویکرد فقهی - اجتهادی بر مبنای روش پردازش
۱۹۳	پرسشهای فصل
۱۹۵	فصل هشتم: مدیریت اسلامی: رویکرد اخلاقی
۱۹۶	اهمیت و ضرورت توجه به مباحث اخلاقی در مدیریت
۱۹۸	مفهوم اخلاق
۱۹۸	معنای لغوی اخلاق
۱۹۹	معنای اصطلاحی اخلاق (تعریف اخلاق)
۱۹۹	موضوع اخلاق
۲۰۰	علم اخلاق
۲۰۱	تقسیمات اخلاق و علم اخلاق
۲۰۱	اخلاق نظری و اخلاق عملی
۲۰۱	اخلاق دستوری و توصیفی
۲۰۲	تقسیم بر اساس موضوع
۲۰۲	تقسیم بر اساس متعلق
۲۰۳	جایگاه اخلاق در نظام فکری
۲۰۳	نظام فکری و ابعاد آن
۲۰۳	اخلاق و ماهیت وجودی آن
۲۰۵	ویژگیهای فعل اخلاقی
۲۰۵	فعل اخلاقی، فعلی اختیاری است
۲۰۵	فعل اخلاقی نیت محور است
۲۰۶	در فعل اخلاقی الزام قانونی وجود ندارد
۲۰۷	رابطه اخلاق و ایثار
۲۰۸	فعل اخلاقی ملازم رشد و کمال است
۲۰۹	فعل اخلاقی تحول آفرین است
۲۱۰	پیوستار رشد اخلاقی
۲۱۱	بعد ایجابی رشد اخلاقی
۲۱۳	بعد سلبی

مصادیق اخلاق

۲۱۶

اخلاق فردی

۲۱۶

اخلاق جمعی

۲۱۶

پرسشهای فصل

۲۳۵

منابع و مآخذ

۲۳۷

www.ketab.ir

پیشگفتار

این کتاب، هم برای کسانی که به مدیریت اسلامی اعتقاد ندارند و هم برای کسانی که مدیریت اسلامی را باور دارند، نوشته شده است! محتوای کتاب روایتی است بی‌طرفانه از مطالعاتی که در حوزه اسلامی مدیریت در ایران صورت گرفته است.

پیش از این نیز کتابها، مقالات، پایان‌نامه‌ها و گزارشهای فراوانی را نویسندگان در قلمرو مطالعات اسلامی مدیریت نوشته و به بازار عرضه کرده‌اند. این کتاب بر آن نیست تا چشم‌پسته همه این نوشته‌ها را تأیید کند و یا بکسره مهر باطل و غیر عملی بودن بر همه آنها بزند.

نویسندگان این کتاب خود سالهاست که در این حوزه به مطالعه مشغول بوده و در مقاطع تحصیلی گوناگون (کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری) همگام با بسیاری دیگر از مدرسان، این درس را تدریس کرده‌اند؛ پرسشهای بسیاری که در این سالها از جانب دانشجویان، مدرسان و مدیران کشور مطرح شده و تلاش در پاسخگویی به آنها انگیزه برگزیدن این رویکرد در مطالعه مدیریت اسلامی شده است.

کتاب حاضر شامل دو بخش است؛ در بخش اول، سه پرسش اساسی چرایی، چیستی و چگونگی مدیریت اسلامی مورد بررسی قرار گرفته است، در این کنکاش علمی سعی گردیده تا ماهیت، امکان‌پذیری و شیوه‌های پیاده‌سازی این پدیده تبیین شود. در این راستا تلاش شده حتی‌الامکان از طرح هیچ پرسشی فروگذار نشده و ساحت‌های سه‌گانه یادشده پرسش‌مندانه مورد کاوش قرار گیرد.

در بخش دوم به دسته‌بندی رویکردهای متنوعی که در این قلمرو علمی بروز یافته، پرداخته شده و در این مسیر از یک طرف با به کارگیری روش استقراء و بررسی مطالعات انجام یافته به استخراج رویکردهای غالب مدیریت اسلامی اقدام شده است و از طرف

دیگر با به کارگیری شیوه‌ای قیاسی مجموع این رویکردها، در قالب یک مدل نظری، تدوین و صورت‌بندی شده است.

در این تحقیق از حیث روش، رویکردی توصیفی - تحلیلی برگزیده شده است؛ بدین معنی که از یک سو با مراجعه مستقیم به متن واقع، مطالعات اسلامی مدیریت دسته‌بندی گردیده و از سوی دیگر، چهارچوب نظری مناسبی برای این دسته‌ها فراهم آمده است. این روش آمیخته یا مختلط نویسندگان را موفق ساخته تا ضمن استفاده از رویکرد فراتثوری، برای نخستین بار، ادبیات مدیریت اسلامی و تحقیقات این حوزه علمی را سازمانی نظام‌مند بخشیده و در اختیار بهره‌برداران قرار دهند. امید است کتاب حاضر از این حیث نقطه عطفی در مطالعات اسلامی مدیریت به شمار آید.

بخش اول کتاب حاوی سه فصل و بخش دوم شامل پنج فصل است؛ فصلها به نحوی تنظیم شده‌اند که در قسمت اول هر فصل مبانی نظری و معرفت‌شناختی و در قسمت دوم، مصداقهای عینی حوزه مدیریت اسلامی بحث شده است. برای کمک به یادگیری بهتر خوانندگان و آموزشی‌تر شدن کتاب در ابتدای هر فصل هدفهای رفتاری فصل و در انتها نیز پرسشهایی متناسب مطرح گردیده است.

این کتاب با تفکیک فصول به دو بخش برای چهارده هفته درسی در دوره کارشناسی قابل استفاده خواهد بود و در دوره‌های کارشناسی ارشد، فراتر از یادگیری مفاهیم و به کمک کتاب کتابشناسی مدیریت و رهبری در اسلام و در ادامه تحقیق در محورهای موضوعی هر فصل، کمک مؤثری به تقویت متن و افزایش توان پژوهش دانشجویان خواهد بود. در دوره‌های دکتری، نقد کتاب و رویکردها، برای پیش‌فرضهای هستی‌شناختی، معرفت‌شناختی، روان‌شناختی و غیره زمینه‌خوبی برای توسعه بحث در اختیار دانشجویان قرار خواهد داد و مطالعه کتاب آسایش، آرامش و نظم فکری بیشتری را نصیب آنان خواهد کرد. همین‌طور همکاران علمی و مدرسان درس مدیریت اسلامی با استفاده از هر رویکرد می‌توانند در ارائه این درس به دانشجویان از آن بهره‌برداری مناسبی داشته باشند؛ مدیران اجرایی هم در راستای آشنایی با این قلمرو و مفاهیم آن و توسعه ذهنی خود و به منظور استفاده در اجرا، بهره‌برداران جدی این اثر خواهند بود. در هر حال، برای همه علاقه‌مندان و پرسشگران این حوزه کتاب می‌تواند اثری

مفید و متفاوت به حساب آید.

تذکر این نکته ضروری است که طرح عنوان رویکردها در این کتاب دال بر آن است که هدف نویسندگان صرفاً ارائه دیدگاههای مختلفی است که از طرف نظریه پردازان در باب مدیریت اسلامی صورت گرفته است؛ قطعاً به دلیل اینکه زاویه ورود هر یک از این دیدگاهها مختص طراح آن است، این امکان وجود دارد که مورد نقد دیگر نظرها واقع شود و یا از جنبه یا جنبه‌هایی جامع و مانع نبوده و یا حتی ناصحیح به نظر رسد، اما دغدغه نگارندگان در این نوشته نقد این دیدگاهها نیست و این را به مجالی دیگر موکول می‌کنند؛ در عین حال بر این تأکید دارند که صحت و سقم این رویکردها، تا جایی که مستند باشد، به صاحب نظران و ارائه کنندگان بر می‌گردد.

به تحقیق، بدون یاری دانشجویان و همکارانی که با پرسش و پاسخ زمینه تحقق این اثر را فراهم آوردند، به ثمر رسیدن چنین تالیفی ممکن نبود، و به همین دلیل نویسندگان کتاب از این حیث خود را مدیون آنان می‌دانند. در همین راستا جا دارد از دانشگاه پیام نور و آقای دکتر علی احمدی که در دوره ریاست ایشان بر این دانشگاه تدوین اولیه کتاب میسر شد و نیز ریاست فعلی دانشگاه، آقای دکتر زبیری، که بر چاپ آن تأکید نمودند و همچنین آقای دکتر نجات‌بخش که با پیگیریهای مکرر خود زمینه شکل‌گیری آن را فراهم آوردند، سپاسگزاری گردد؛ از سازمان «سمت» و منتقدان ارجمند آن که در اصلاح، بهبود و انتشار کتاب حاضر نقش ارزشمندی ایفا نمودند، باید تشکر کرد.

اگرچه نویسندگان کتاب امیدوارند که این اثر بتواند مطالعات اسلامی مدیریت را سامانی مناسب بخشد، ولی از آنجا که این کار نخستین گام در این راه است و نیازمند گامهای فراتر و بالاتری است، از همه عالمان حوزوی و دانشگاهی انتظار دارند که علاوه بر نقد این کتاب و کمک به باروری بیشتر آن، ثانیاً در توسعه و برداشتن گامهای بعدی این مسیر، از جمله تبیین نقش و جایگاه مطالعات اسلامی مدیریت کشور در بین کشورهای اسلامی و نیز مطالعات اسلامی مدیریت کشورهای اسلامی در میان مطالعات مدیریت در جهان، و ثالثاً در سطحی محدودتر و در توسعه هر یک از رویکردهای غالب تبیین شده در این اثر، و احیاناً جستجو و یافتن رویکردهای غالب فروگذار شده دیگر، که در این کتاب توفیق دستیابی به آنها حاصل نشده است خلأهای موجود را پر کرده و بر غنای مباحث بیفزایند.

این همه گفتیم لیک اندر بسیج
بی عنایات حق و خاصان حق
ای خدا، ای فضل تو حاجت روا
قطره دانش که بخشیدی زپیش

بی عنایات خدا هیچیم هیچ
گر ملک باشد، سیه هستش ورق
با تو یاد هیچ کس نبود روا
متصل گردان به دریاهاى خویش

دکتر علی نقی امیری

دکتر حسن عابدی جعفری

پاییز ۱۳۹۱

www.ketab.ir